

TANÜGYI MELLÉKLET

A „DEBRECZENI PROTESTÁNS LAP”-HOZ.

Első évfolyam.

6. szám.

1884. Junius 5.

Megjelenik minden hó 5-kén másfél iven.

Az iskola-ügy a tavalyi berlini kiállításon.

(Vége.)

III.

A collectiv kiállítások, melyeket a különféle miniszteriumok és hatóságok rendeztek, igen jól sikerültek s valóban fényes bizonyítékul szolgáltak arra nézve, mely sok gondot fordítanak a német hatóságok egyebek közt az iskolák hygienéjére. A magyar kir. közoktatási miniszterium is elküldte több állami tanító-képző intézet, gymnasium és népiskola rajzát és leírását, valamint az utóbbi évek alatt nagy bőkezűséggel emelt felsőbb tanintézetekét is. De ezek legnagyobb részt ismeretesekek itthon, bár a rólok szóló költséges rajzokat és nyomtatványokat a világ minden részébe küldözik, csak itthon nem igen teszik megközelíthetővé, pedig magunknak is jó volna ismerni a magunk haladását. Ezekről nem szölok; teljes elismerést érdemel érettök a miniszter és az ország, de épen egészségügyi tekintetből nem sok új és önálló momentum van bennök olyan, mi e helyen említendő volna.

Rendkívüli gondossal s terjedelemben tüntette fel működését a porosz közoktatási miniszterium. Mint a könyvtárban is használhatott magyarázó nyomtatványokból látható volt ezen minisztériumnak egyik fő czélja az, hogy a Poroszország 4 400,000 iskolás gyermeke testi egészségét előmozdító, erejét fejlesztő módon, egészséges helyiségekben neveltessék és e czélra 1874-től 1881-ig 5975 új iskola épült, 2710 bővítés történt stb., s ezen műveletekre elköltött a kormány: 117.194,767 márkát. E mellett 73-tól 82-ig 36 új tanító-képző épült s ezek költsége 17.118,124 mk.-ot tesz. De czélja az is, hogy az összesen mintegy 61,000 tanító és tanítónő kellő természetrajzi ismeretekkel bírjon és a gyermeket egészségök ápolásában szakavatott módon vezérelhesse. Ezért magoknak a leendő tanítóknak testi épsége, ügyessége fejlesztésére is nagy gondot fordítanak; pl. az úzás 73 óta minden porosz tanító-képzőben kötelezett tantárgy. Egyes tanintézeteknek külön úszodájuk van; így a berlini torna tanítókat képző intézetnek is, mely úszoda modellje ki is volt állítva. Különös gondot fordítanak arra, hogy a tanítók ne csak kedveljék s mesterileg műveljék az úzást, hanem különösen gyakorlottak legyenek a fejreugrásban (Kopfsprung) a minek az emberek vízből kimentésére lehet sokszor hasznát venni. Kár hogy itt nincs hely e minta-úszoda felszerelésének ismertetésére. Mellékesen megjegyzem még, hogy az úzást sok helyen szárazon bizonyos eszközök segélyével is tanítják.

A porosz okt. miniszt. kiállításának legérdekesebb tárgya volt két gymnasium. Egyik a Joachimsthal-i gymn., melynek helyzet-rajza, tornacsarnokának rajzai s úszó-házának modellje voltak kiállítva; mert ennek is van saját úszodája, melynek medenczéje 13 m. hosszú, 7 m. széles s benne 180 köbm. víz fér meg s ehhez még 5 kis szobajárul kádfördőkkel. Az épület gőzfűtéssel és aspiráló szellőztetéssel van ellátva. A tornacsarnok külön épületében egy 25 m. hosszú, 14 m. széles terem s pár mellékhelyiség van. Az aluminiumban a nappali- és hálószobák 5 m. magasak s egy tanulóra 30 köbm. levegő esik. — A másik a Luisengymnasium volt; ebben egyes ülések vannak, (Lickroth-félék) s igen czélszerű a szükség-hely szerkezete, mely a lehető legpontosabban alkalmazott és kezelt tonna-rendszeren (gyakori kihordáson) alapul. (Ugy tudom, hogy a debreczeni főiskolai épület ilyen helyeire is felférne egy kis „modernizálás.”)

Mellözve a nevezett miniszterium sok egyéb tárgyat (lányok tornázó helyisége, tanító-növendékek alvó szobája, felszerelt torna-tér stb.) áttérek a Berlin főváros kiállítására. E város roppant költséget fordít a közoktatás ügyére. 1871 óta 4 gymnasiumot s 1 reál-iskolát állított fel ujonnan, 3 illy középiskolának s 2 felső leány iskolának emelt új épületet; ezek összesen 5.721,816 márkába kerültek s mivel 8285 tanuló fogadnak be, egy tanuló elhelyezése 6923 mk.-ba kerül a városnak. Ez intézetek legnagyobb része ki is volt állítva rajzban, semmikép sem állva hátrább az állami intézeteknél czélszerűség tekintetében. De 12 elemi iskolát is építettett Berlin az utolsó évtized alatt, 12,413 tanuló számára, 2.034,431 mk költséggel. Egy népiskolai tanulóra tehát sokkal kisebb (164 mk.) költség esik, mert a gyűjtemények, könyvtárak stb. nem szükségesek. Berlin lakossága igen gyorsan szaporodik s ez az oka, hogy illy sok új iskolára van szüksége; a 70-es évek elején 72 népiskolája volt, most közel kétszerannyi van. — Egy „hosszú terem” és „széles terem” (Langklasse és Tiefklasse) modelljét is felállította a porosz főváros, összehasonlítás kedvéért s mindenki meggyőződhetett, hogy bár a széles terem egész bal oldala csupa ablak, a világítás sokkal rosszabb az illy teremben mint az olyanban, mely hosszabb és keskenyebb. Az egyes iskolákban lég-és víz-fűtés váltakozik; a szellőztetés kiválóan gondos, némely iskolában (pl. a 99. számú népiskolában) külön gázmotor hajtja be az előre megtisztított s nedvesített, egy meleg vizet tartalmazó edényen átnyomott külső levegőt.

E sok drága és fényes épület közt jól esett egy szerény, de minden részében helyes szerkezetű iskolára akadnom; a grosserlachi (Württemberg) népiskola ez, mely 140

tanulóra való 2 tanteremből, az emeleten 2 tanítói lakásból s szélszerűen felhasznált padlásból áll s mindössze 20.000 mk-ba került. Nálunk 2 tanterem s egy lakás 16—17.000 frtba kerül (egy községi leányiskola) s a terven egy részlet sem jó.

A Bécs kiállítása sok eredeti részlet által kötötte le a látogatók figyelmét. A X. kerületi nagyszerű népiskolában, melyben 26 tanterem, 2 rajzterem, stb. van elhelyezve, csak 3 köbm. légtér esik egy gyermekre, de már a nagy, 3 szakaszú ablakok bő világosságot adnak s az üveg-felület és padozat aránya = 1 : 4. Központi légfűtés van az épületben s többek közt a sajátos rendszerű bécsi, Paul-féle légfűtés elrendezése is részletes rajzokban volt felmutatva. Tudjuk, hogy a légfűtés ellen sok panasz van, úgy hogy a berlini „medizinisch-paedagog. Verein“ ezt illető tárgyalásai alapján néhány évvel ezelőtt veszélyesnek mondta e fűtés-módot. Paul bécsi mérnök tetemesen javította a légfűtést, a menyinyiben igen nagy fűtő felületeket alkalmaz, melyek a levegőt nem perzselik meg s folytonosan friss levegőt juttat a fűtőhelyre, úgy hogy állandó ventilálás is történik; így aztán a bécsi iskolákban valószínűleg nem áll elő azon torokszáritó, köhöggető, kábitó hatása a légfűtésnek, a mi sok helyt annyi panaszt okozott már. Eredeti gondolat az is, hogy a fűtő helyiségben levő ember valamennyi helyiség, (tanterem) stb. hőmérsékét ellenőrzi, egy üres téglából készült csatornán zsinór és csiga segítségével magához vonhatva a fűtött termekben levő hőmérőt, melyet aztán, ha hirtelen megnézte, ismét visszabocsát. Nem gondolom ezen eljárást pontosnak. Hanem volt ily célú tökéletes készülék is látható, de már ez berlini: a Du-Bois—Reymond intézetéből; tantermében egy oly hőmérő van, mely, ha bizonyos fokon felül emelkedik a higanyoszlop, azonnal magától cseppet a fűtőnek. Valódi csodája a „német pontosságnak.“

A tantermek fűtése és szellőztetése, mint az eddigiekből is látható, nem azon egyszerű és primitív művelet többé, minő pár évtizzel ezelőtt volt s a milyennek nálunk ma is gondolja legtöbb tanító. Ott, hol az emberi test életviszonyainak és szükségleteinek ismerete általánosabb lett (nálunk a tanuló, mint test csak akkor szerepel a tanító szemében, mikor valamely „testi fenytéket“ kell kiszolgáltatni), ott az is ismeretes, hogy a szoba hőfokára, a meleg sugárzás nagyobb fokának elkerülésére, a természeti törvények szerint megromló levegő eltávolítására állandó gondnak kell lenni, másként a tanulók egészsége szenved. Ismeretes dolog, mily irtózatosságot viszonyok uralkodnak iskoláinkban; egy perzselő vaskályha hol nagy meleget, hol nagy hideget tart, mikor épen ég a tűz, a közel ülő tanulók felhevülnek, a távoliak dideregnek. Hogy mily fokon áll a szoba hőmérséke, hogy a tanulók hány meleg egységgel járulnak a terem melegsükségletéhez, hogy mennyi tüzelő anyag felel meg a kívánatos meleg fokának — ezek ismeretlen kérdések, bár minden tanító könnyen megtanulhatná, hogy miként kell rájuk pontos feleletet adni. S nálunk, hol többnyire minden terem külön kályha által fűlik, sőt a fűtést épen a tanító kormányozza, az ilyen kérdések fontosabbak, mint ott hol a fűtés sőt a szellőztetés is központi rendszerű, tehát az egész épület minden részére kiterjedő s nem a termekből vezetett műveletet képez.

Bátran kimondhatjuk Rietschel mérnökkel (kinek kis füzet: „über Schulheizung“, Berlin, 1880. minden érdeklődő figyelmébe ajánlható,) hogy a szobai fűtések nem

lehetnek kielégítők s egy nagy iskola-épület ily külön kályhakkal fűtése több kiadást okoz, mint a jó centralis fűtés. Pedig a kettőnek eredményét, a levegő tisztaságát, a szellőztetés előmozdítását s a meleg egyenletességét tekintve, össze sem hasonlíthatjuk. Ez az oka, hogy a szabályszerűen épült újabb iskolák fűtése mindenütt központi. A többféle központi fűtés-módokat sok rajzban lehetett látni a kiállításon; Berlinnek mintegy 130 népiskolája közül csak melegvizzel fűtése vagy 12-nek volt feltüntetve. Ugy látszik, általában az a meggyőződés, hogy a melegvizzel fűtés legcélszerűbb s nem jár oly kellemetlenségekkel mint a légfűtés; de legdrágább is az elkészítése, míg a vele bánás és a használat állítólag legkevesebbe kerül. Annyi bizonyos, hogy a rendszer ellen, mely a budapesti intézetekben is el van fogadva, legkevesebb a panasz. Talán említenem is felesleges, mily nagy áldás bármely épületben, mely sokak tartózkodó helyeül szolgál, tehát az iskolákban is, ha tökéletes fűtésök megengedi, hogy a benlevők jól érezzék magukat. Nagy melegben vagy hidegben kellemetlen érzések közt sokszoros lelki erőfeszítésbe kerül a figyelmezés és tanulás!

Nem kevésbé áll ez a jó és rossz levegőt illetőleg. Hiába nagyok tantermeink, ha a rossz levegő eltávolításáról s friss lég beocsátásáról nem gondoskodunk; 50—60 tanuló oly roppant tömeg szénsavat s egyéb gázokat lehel ki, hogy csakhamar túllépi a levegő szennyeződése azon határt, a meddig eltűrhető. Nálunk az alföldön különösen fokozza a légromlást a bőr tisztaságának elhanyagolása; a fürdést csak fényűzésnek tartják legtöbben; pedig hogy a levegőre nagy hatást tesz a bőr szennyeződése, egy drezdai kaszárnyában igen feltűnően bebizonyult, mert addig kiállhatatlan levegője egészen megjavult, a mint a katonákat hetenként egyszer fürdőbe (zuhany alá) kommandirozták.

A kiállítás iskola-tervein többnyire külön lég-kürtök szolgáltak a ventilálásra, melyek egy fő csőben egyesülve nyíltak a tetőn; némely iskolában a kémény mellett emelkedett a fő légsző, melynek „húzása“ így jobb; olyan eset is van, hogy a bővebb légsző foglalja magában a vékony füstcsövet s ez amazt melegíti és gyorsítja a levegő felemelkedését. Említésre méltók azon táblázatok, melyeken néhány tanintézet levegőjének s a szellőztetés hatásának vizsgálata volt feljegyezve Rietschel mérnök által, a porosz közokt. miniszter megbízásából. Tudjuk, hogy a levegő rosszaságának mértékéül a szénsav mennyisége szolgál, és hogy azon levegő melyben ez a levegőhöz úgy áll mint 1 : 1000, már a veszélyesség határán áll. Egy berlini gymnasiumban, hol kályhas fűtés van s szellőztetés nincs, hol továbbá e napon a szünetek alatt ajtó ablak, csukva volt, már 8 órakor volt a szénsav 1‰ (pro mille); 12 órakor 8.2‰ volt már. Egy más intézetben hol ablakon és ajtón ventiláló nyílások vannak s hol az ajtókat órák közt nyitva tartották, a szénsav kezdetben 0.5‰ s 1 órakor csak 4‰ volt; az órák elején legfeljebb 2‰, tehát aránylag jó levegőben kezdtek el minden órát. S a mi fő tanulság: az ajtók egyszerű kinyitása órák közt elég volt a szénsav tartalomnak oly apasztására, hogy az csak felenyi volt végül, mint a másik iskolában! Igaz, hogy erre annak is volt hatása, hogy nem volt kályha a teremben, melyet melegviz fűtött. — Még jobb levegő uralkodik egy harmadik intézetben, hol légfűtés van s légvezető csatornák szivják ki a rossz levegőt, — ebben a tanórák vé-

gén (11 órákor) csak 1·4‰ volt a szénsav mennyisége, tehát alig valamivel több annál, a mi még egészen közömbös.

Nálunk is lehetne nyáron tűrhető levegőt tartani az iskolákban, csak szellőztetni kellene ajtóval, ablakkal; de ez sem történik; télen különösen nem. Pedig nálunk nem 8, hanem 15—18 pro mille is van a szénsavtartalom, mert a mi termeink általában nagyon tömöttek. Nem volna rossz behozni legalább, ha már rossz kályháink megmaradnak s ventiláló Meidingerekkel fel nem cserélhetők, azt az eljárást, melyet M a n R. nevű kiáltó ajánlott: a vaskályha és a fal között levő térséget vékony fallal elzárni s e zárt térségbe, alól egy nyíláson bejuttatni a külső tiszta levegőt; a meleg kályha oldalán a benyomuló levegő felmelegednék s így jutna a szobába. Ez jóformán semmibe sem kerül, mégis tesz valami hasznot.

IV.

A kiállítás egy pár tanulságos adalékkal járult a sokat emlegetett „iskolai rövidlátóság” nevezetes kérdéséhez is.

Maga az a fő kérdés, hogy az iskolába járás lehet-e oka myopiának valóban, (a mit sokáig nem hittek el a tanfőfiak,) ma már minden kétségen kívül el van intézve; be van bizonyítva, hogy az iskolák rossz világítása, a padok rossz szerkezete, a tankönyvek sűrű, aprós betűs nyomása, a kedvezőtlen viszonyoknak ezen összetalálkozása az iskolában, arra kényszeríti a tanulót, hogy legörnyedve s a könyvet vagy papírt igen közel tartva használja szemeit, a mi aztán matematikus pontossággal ismert élettani viszonyok következtében, a szem hosszabbá lévelését tehát a rövidlátóságot s ennek sok veszélyes bonyodalmát okozza. (Bár minél többen olvasnák e tárgyról Schulek V. egyet. tanár előadását, melyet néhány évvel ezelőtt a természettudományos társulat felolvasó estélyén tartott volt.) De a vizsgálódásnak e tárgyra vonatkozólag még bő tere van; még ki kell tudni vajon mi része van a myopia terjedésében az öröklésnek s vajon mily mértékben valószínű a rövidlátóvá lével bizonyos korban, az iskola nélkül? Mert az életszerűen, hogy nem mindenki az iskola miatt lesz rövidlátó. De hogy az iskolai épületnek (tehát a tanterem szerkezetének) nagy szerepe van benne, azt Florschütz szerint már az is mutatja hogy a coburgi iskolákban, mióta azok újon épült palotákban vannak a felsőbb osztályokban a rövidlátók száma nem oly nagy mint addig volt.

C o h n Hermann boroszlói szemorvos kinek neve tanügyi lapokban is gyakran megfordul s ki „Hygiene des Auges in den Schulen“ cz. művét tavaly épen tanároknak is szánta, hogy őket a szem épsége ügyének megnyerje) volt az egyik kiállító; egy nagy grafikus táblán tüntette fel azon eredményeket, melyeket több orvosnak 1865-től—1881-ig végzett s összesen 31,529 tanulóra vonatkozó vizsgálatai mutatnak. Jól esnek az eredményeket közölni itt, mert az orvosok eljárásának pontosságát s állításaik alaposágát illetőleg semmi sem kelthet nagyobb bizalmat, mint ezen szemézi vizsgálódások megismerése; de nagyon messze vezetne s így csak Cohn említett műve megolvasását ajánlom, mely a kérdés megismertetésére s megkedveltetésére egyaránt alkalmas. Csak azt említem fel, hogy az összes adatok szerint a gymnasium legalsó osztályában 22‰, a legfelsőben 58‰ rövidlátó a tanulók közt. — Igen részletes s

a tanulók szemének állapotára és sorsára minden irányban kiterjedő adatok olvashatók le azon tábláról, melyet D ü r h a n n o v e r i szemorvos állított ki. A hannoveri II. lyceum legalsó osztályában (Vorklasse) 16·37‰ a legfelsőben (Oberprima) 86·11‰ volt myop. Látható, hogy e baj a mivel osztály nagy részét fogja idővel ellepni s hogy az ellene, az iskolák szerkezetében levő okok elhárítása által, tenni kell valamit, mert több nemzedéken át az egész mivel emberiség szeme rövidlátóvá, tehát betegessé lesz. Valószínű, hogy nem minden népfaj szeme egyformán hajlandó e változásra, de még mi magyarok nem tudjuk, hogy mi hogy állunk e tekintetben. Ideje volna tehát, hogy minden iskolai hatóságunk figyelmet fordítson e kérdésre s legelőször is kiterjedt vizsgálatokat tétessen. Nálunk alig ha fognak ily vizsgálódást magán orvosok öküént végezni.

A berlini egészségügyi kiállítás iskola-hygiénére vonatkozó részének e futólagos ismertetését akarattal szabtam rövidre, mert úgy gondolom, hogy még eddig tanügyi lapokban csak ritka és rövid vendégszerepekre jelentek meg a tanulók egészségét illető kérdések. Talán másképp lesz ez ezután; az a lelkesedés, mely az egészség-ápolás ügyében buzgón működésre tüzei a külföld mivelteit, majd csak fellobban nálunk is. — Szerettem volna a tornázás ügyéről is szólni, mely a kiállításon sok tárgyban volt feltüntetve; de megelégszem azon érdekes jelenség felemlítésével, hogy a németek, kik pedig a magok testgyakorlási rendszerét a legtökéletesebbnek tartják, néhány év óta mindig több gondot fordítanak az iskolai játékokra s tudok 15 oly német várost (az első Braunschweig volt) hol egyik-másik tanintézetben az angol játékokat (cricket, football) rendszeresen gyakorolják, külön erre kiszakított órákban. Fájdalom, nálunk a régi magyaros játékok is kimennek szokásból!

Csak röviden említem meg azt is, hogy a kiállítás egy helységében szakkönyvekkel és lapokkal bőven ellátott könyvtár állott a látogatók használatára, melyben az iskola-hygiene irodalmából is minden fontos művet megtalált az olvasni kívánó; igen okos rendelkezés volt ez, mert ott részletesen s hosszasan lehetett iskolai épületek terveit és egyéb olyat tanulmányozni, a mi nem egyszerű látni való volt.

Végül bátor vagyok röviden felsorolni azon óhajtasokat, melyek a szóban levő kiállítás benyomásaiból s hosszabb idő óta folytatott tanulmányokból eredtek s melyeket kifejeztem és a mi reform. iskolai hatóságaink figyelmébe ajánlanom talán nem fog ártani az ügynek.

1) Az ujonnan épülő iskolák terveit a superintendencia által alakítandó bizottságnak kellene felülvizsgálni; világítás, térfogat, elhelyezés stb. szempontjából. Azt hiszem, az egyházkerület találna 2—3 szakértőt, kik e nagy munkát elvégeznék. Mert az baj, hogy a felekezeti iskolákat a miniszterium nem bírálja meg még a hatóságakkal is csak pénzügyi és szilárdsági tekintetből törődik.— 2) Minden tanítóképzésben külön, kötelezettségtárgyként volna tanítandó a tanulók egészségügye; ha ez irányban tanítóink tájékoztatást s lelkesítést nyernének a taufolyamon, egész életükben sok hasznot tehetnének s minden ily irányú felsőbb intézkedésnek buzgó teljesítői lennének; most egészen közönyösek. — 3) Ugyancsak a tanító-

képzés folyamában kellene arról gondoskodni, hogy tanítóink eleven, testileg edzett, a jó levegőben és a szabad természetben gyönyörködő nevelők, ne a pipafüstös szobában testileg-lelkileg tespedő emberek legyenek, mint most még sokan. Mi más lenne gyermekeink sorsa tanulások első éveiben, ha tanítóik abban vetélkednének, hogy kinek tanítványai ügyesebbek, katonásabbak! — 4) Az elmi iskolai tankönyvek nyomtatására ki kellene jelezni a betűket, melyeknél kisebbek nem használhatók. Ez nagyon könnyű dolog volna. — 5) Az új iskolákban alkalmazandó padok a t illetőleg néhány mintát lehetne kitűzni a szűkebb vagy tágabb helyhez és a pénz-erőhöz képest ezekből választásra szorítani az egyházakat. Végre 6) az iskolai játékokat kötelezővé kellene tenni a gymnasiumokban, mert a hetenkénti pár órai „testgyakorlat“ ezt a nevet nem érdemli s ifjaink elhanyagolt testi fejlődését elő nem mozdítja.

Jules Simon ezt mondja: „az az első nemzet, melynek legjobb iskolái vannak; ha ma nem az is, az lesz holnap“. E mondás igaz; csak a jó iskola meghatározása nem biztos még. Én azt hiszem, az a legjobb iskola, melyben a tanuló egészségére s testi erői kifejtésére legtöbb gondot fordítanak.

Dr. Imre József.

A vallásos érzület hanyatlásának okai.*)

Irodalomban és közéletben egyhangú a panasz, hogy hazai társadalmunk vallásos és erkölcsi élete fennt és alant, a műveltek és kevésbé iskolázottak osztályában egyiránt évről évre rohamos hanyatlásban süllyed; hogy ez a kór, mint a vízbe dobott kő után a gyűrűzet, föl nem tartóztatva mind szélesebb és szélesebb körben terjedez. — És e panasznak valóságos alapja van. Az öngyilkosság változatos fajainak naponkénti hosszú sorozata; a hivatalos visszaélések láncolata, a valódi érdemek leszorítása, a tehetetlenek szembeszökő pártfogolása, a tisztai hanyagság és megvásárolhatóság; a csalás, hamisítás, álbukás ezerféle változata; a családi élet tisztaságának és régi erényeinek megzavarodása stb. mind megannyi kiáltó igazolásai ama fájdalmas panasznak.

A romboló kór tehát megvan. — Azonban valamint az életirtó betegség csirái, mielőtt a baj kiütne, már régóta lappanganak a testi szervezetben: hasonlóképpen társadalmunk vallásos és erkölcsi életének kóroánya nem mai keletű. Hosszu idő óta halmozódik, gyülemlik az már, jelen korunknak szerencsétlensége, hogy a levegő igen kedvező reá, hogy a járvány teljes erejével kitörvén, áldozatait társadalmunk minden rétegéből ugyancsak gazdagon szedheti.

Ama dicsőséges, mert a legnemesebb erkölcsi fegyverekkel vívott forradalom, mely századunk huszas éveivel kezdődve, egy negyedszázad alatt nemzetünket halálos álmából pezsögő tevékenységre, egy megújított munkás életre keltette; mely hazánkat középkori intézményeinek ódon bilincseiből kiszabadítva, lángeszű nagyjaink önzetlen fáradozása által nyugot műveltségével és polgárosultságával egyenlő polczra igyekezett emelni, — nemzetünk vallásos és erkölcsi érzületében és életében is sarkalatos forduló pontot

*) Részlet egy a múlt évben a tiszántuli ref. tanáregyesüethez benyújtott, de pályadíjat nem nyert dolgozatból.

képez. Azt a mély érdeklődést, azt a benső ragaszkodást, melyet azelőtt a mult századok örökségeként, — lehet, élénkebb polgári és társadalmi élet hiányában is, — vallásos és erkölcsi intézményeink valamennyi felekezetenél és osztálynál oly kiváló mértékben és legelső sorban birtak, mind inkább a polgári élet mozgalmi foglalták le. A mindent átható korszakművé, főleg a művelt osztályban, a hazafiság, e kétségtelenül legszebb polgári erény, emeltetett, mellette a vallásos és erkölcsi dolgok iránti meleg vonzódás és lelkesedés tüze, — talán sokak által észre sem vétetve, — lassanként csökkenésnek indult. A jobbágyosztály ugyan csekély műveltségénél s azon körülménynél fogva, hogy közügyek rá nézve csak vallásfelekezete terén léteztek, még erősebben ragaszkodott egyházához; vallásos és erkölcsi érzületét, habár külsőleg is, óvta azon szigorú korlát, melyben jobbágyi sorsa tartotta; de mihelyt egyfelől viszonyai változával kötelekei tágultak, másfelől a felsőbbek példája után, az idő nála is érezte átalakító hatását.

Bekövetkeztek e szabadságharcz előbb dicsőséges, majd gyászos napjai. A hadjárattal kapcsolatos szabadosság rendszerint könnyen tulteszi magát az erkölcsi törvényeken, sűrűn kínálkozó alkalmával erősen megingatja a vallásos érzületet, meglazítja a személy- és birtokjog tiszteletét; kegyetlenségével szilaj visszatörülésre ösztönöz, felgyújtja a szenvedélyek lappangó szikráit, elfojtja a sziv nemes érzelmeit, megtágitott fékre eresztja a kicsapongás mindennemű szörnyeit. Ez nem történt másképpen nálunk sem; igen természetes tehát, hogy e körülmények az erkölcsök elszilajodására nem csekély romboló befolyást gyakoroltak.

A forradalom leverését követett gyászos idők viszonyai, — noha a győztes uralom kiméretlen keze hatalmas erővel fékezett meg minden, rendeleteit áthágni merészkedő hajlamot, — egyáltalában nem voltak kedvezők arra, hogy népünk vallásos és erkölcsi érzülete előbbi rendes kerékvágásába visszazökkenjen. — A nemzet vérmes reményeinek meghiusulásából fakadó keserűség, — hogy t. i. annyi pénz és véraldozat füstbe ment, hogy a hatalom rakoncátlan dühöngése bitófán végezte ki, vagy börtön fenekére hurcolta legjobbainkat, gunyosan lábbal tiporta ezredéves alkotmányunkat, őseink legszentebb örökét, elvette nemzetiségünket, — mindezek és efélek mélyen megrendítették az öök igazságba vetett hitünket és szivünk közepébe oltották az elfojtott bosszu érzetét.

Majd nyakunkra áradott a fajunkat gyűlölő, nyelvünket nem értő, szokásainkat és ősi kegyelt intézményeinket gögösen lenéző, vagyontalan és kapzsiságában zsaroló, idegen hivatalnoki had, német törvényeivel, tekervényes igazságszolgáltatásával, szokatlan egyenruhájával. Nem környezte ezt, — nem, még a különben is megvetett magyar eredetűeket sem, — az a pátriarchális tekintély, mely a régebbi hazai tisztviselőnek oly méltóságot kölcsönzött; hiányzott nála a vagyon, mely tiszteletet árasztott a forradalom előtti, saját vérünkben és csontunkból származó tisztikarra. Ha volt irántok a népben tartalék: a félelemé volt, mely mellett annál bujábban sarjadt fel a gyűlölet, a megvetés érzelme. A közfelfogás bérenczhadnak tekintette. A hatalom intézményei; eladdig ismeretlen, behajtásukban a mennyire zaklató, annyira terhes adói nem csak jogtalanoknak tűntek fel, hanem a mennyiben jövedelmük idegen érdekek szolgálatára, vagy épen leigázásunkra volt rendelve:

arra hívták, arra csábitották népünket, hogy a törvénytelen uralom intézkedéseit minél találékonyabb furfanggal kijátsza, jövedelmének megcsonkításában vétket nem látva, hazafiai érdemet, erényt keressen. Behozván az önkényes uralom az általános katonakötelezettséget, ezzel, midőn a munkásságtól annyi hivatott kezét elvont, ellenben a hivalkodást, a kicsapongást velők megkedveltette, egyszersmind a korai házassághoz való lépést taszította vissza és tárt kaput nyitott a családi élet tisztaságának felzavarására. Mind megannyi hathatós tényező arra, hogy erkölcsi érzetünk szeplőtlenége minél több és feketébb foltot kapjon.

És e bajok nem enyhültek akkor sem, midőn alkotmányunk visszaállításával hazánk sorsa kezeinkbe tétetett le, sőt a visszamaradt régiekhez újabb kórányag is járult. Az alkotmányos élet minden polgárnak a törvény előtt teljes egyenlőséget, a politikai jogok gyakorlásában, — kivéven a csaknem teljesen vagyontalan osztályt, — általános befolyást biztosítván, a polgári egyenlőségnek a szélsőségig értelmezett eszméje, a legnagyobb részt tudatlanságában is csaltaatlanságot követelő demokratia hiúsága, az önző népámitók szédítő szavai, ígéretei, az ellenpárt legjobbjainak lelkiösmeretlen becsmérése, a tiszta jelleműek rágalmazása aláásták a tekintélyt a vagyon és születés, — a tiszteletet a tudomány, — a kegyeletet a kor és társadalmi állás, — a hódolatot a becsület és jellem emberei iránt. Az a kegyeletes tekintély, melyet régebben a családban annak feje iránt a gyermek, — a rokonságban a tapasztalt korosabbak iránt az ifjabb, — a társadalomban a születés és vagyon, az értelmiség kiválóbbjai iránt alsóbbrendűek, — a polgári élet terén a tisztviselők, az előjárók iránt az alantok oly természetesen és készséggel megadtak, — napról-napra erősebben megrendült és fokozatos hanyatlásnak indult, sőt az egyház embereinek dicsfénye is tetemesen elhalványodott. — Pedig e férfiak vérünkben való vér, csontunkból való csont voltak, közöttünk születtek, szemünk előtt éltek, ösmertük tetteikben és gondolkodásukban, sőt hozzánk a rokonság és barátság sokszoros édes kötelékei által fűződtek.

Midőn alkotmányosságunk visszaállított: a honfiak számára egész szélességében feltárult a tisztviselői pálya, melyet az önkényuralom korában legjobbjaink előtt zárva tartott a hazafiai tiszta érzelm. — Az új kormány gazdag készletű berendezkedése részint számtalan eddigi hivatalt megnyitott, részint nagy számú újat teremtett a hivatalkeresők számára. Széles mező kínálkozott most, hogy a valódi képzettség és érdem mellett a rokonság és barátság, párt-érdekek és szolgálatok száz és száz méltatlant juttassanak fényes polczra, zsíros hivatalba. Valóban juttattak már kezdetben is, de csempésznek be főleg napjainkban mind leplezetlenebbül. — Oda jutottunk, hogy maholnap egy-egy szűkebb körű testületben fehér holló leend úgy az országos, mint a megyei és községi, sőt — fájdalom — még az egyházi tisztviselőségek betöltésénél is, a kit valódi érdeme, alapos készülsége, rátermettsége és buzgósága és nem a százkaru pártfogolás, vagy eszenkedő házalás emelt méltó helyére. — Mennyire szárnyát szegte már eddig és szegi még inkább a jövőben ez a kór a serdülő ifjuság becsvágyának és nemes törekvésének, ellenben mennyire gazdag táplálékot nyújtott és nyújtand, — miután örökségének hátán kiment, — az ősök szennytelen nevével élődő, a rokonság, barátság, vagy éppen korteskedések útján felkapott léhaságnak, szellemi és

jellembeli ürességnek! Mennyire alászállította ez a tisztesség erkölcsi becsét, mennyire lesüllyesztette az értelmiségi osztály tekintélyét, ellenben mennyire emelte a tudatlan választó gőgjét, mindenütt a közerkölcsiség rovására!

A bűn természetete, hogy — miként a kövér időjárás mellett a gyom, — buján hajt, sőt árnyékában újabb mérges növényzet burjánzik fel. Midőn az utóbbi években a szabaddabb mozgással elevenen fölpezsdült hazánkban a vállalkozási szellem: egymás után termettek a dus nyereségre számított üzletek, vállalatok, melyek míg egyeseket nagy hirtelen felgazdagítottak, másokat fényes fizetéshez juttattak. Távol van tőlem, hogy irigy szemmel nézzem, vagy korlátolt észszel hibáztassam a tisztességes vagyonosodást! A legszebb erények kutfeje az, a legnemesebb eszköz a fennkölt szívű és eszű ember kezében; valóban jótékony, és közművelődési intézeteink ezeket és ezeket köszönhetnek a takarékos munkásságnak, de korunk szelleme ferde irányt adott annak. A nyervágy, a gyors meggazdagodás szeretete merített belőlök gazdag táplálékot. — Csaknem mindnyájunkat magával ragadó jelszó lett az anyagi irány, nemes levél az értékpapír, imádságunk háza a bankok és a börze.

Ez a sivár kapzsi világ nem csak a tisztességes munkát tekinti magához méltatlannak, nem csak a takarékos erényét veti meg, hanem a „könnyen jött, könnyen ment“ elve szerint megszeretve a fényt a külső fellépésben, háztartásban és öltözetben a csillogást, erején és értékén túl fészit. Vajmi kevesen maradtunk meg régebb egyszerű helyzetünkben, a többség majmolva a magasabbra néz. Mesterségesen megszorítjuk szükségünket a nélkül, hogy okszerű gazdálkodás útján vagyonunkat gyümölcsözőbbé tennők, munkásságunkat fokozzók. Nem tudnám elhatározni: van-e korunknak nagyobb szerencsétlensége, mint ez a romlásába hanyatt-homlok rohanó fényűzés, vak pazarlás. Nyomában jár bűnhődése. — Itt a legjobb családok birtoka jut idegen kézre; ott a sikkasztás, emitt a hamisítás járványa szedi áldozatait, amott a lutri és szerencsejáték örült szenvedélye sodor magával. Kipusztulnak a régi családias erények, aláásva a család nyugalma, eladó az ész és becsület. És e bűnök beették magukat társadalmunk egész testébe; a főből kiindulva átjárták az egész törzset, megbénították a végtagokat.

Az az átható benső kapcsolat, mely a társadalom közerkölcsisége és vallásossága, sőt ez utóbbinak külső nyilatkozása is meg van, természetessé teszi, hogy korunkban a vallásosság úgy bensőségében, a szív érzelmeinek szeplőtlen nemességében, mint külső nyilvánulásaiban, az egyháziasságban, életünk és tetteink láncolatában, szomorú hanyatlásnak indult. Mert habár nem tagadhatjuk, hogy itt és ott egyes vallásos kedélyű buzgó hivek az egyház, a nevelés oltárára, a jótékony intézményekre valóban szép adományokat hoztak; habár méltánylattal kell kiemelnünk, hogy testületek főleg a közoktatásért bőkezűen áldoztak; valósággal ez napjainknak legvigasztalóbb vonása: de ez örvendetes képet erősen beárnyékozza szív- és kedélyvilágunknak majdnem általános elhomályosodása. Pedig — legalább én nem tudom elgondolni — miért állana oly szembeszökő ellentétben korunk nemes humanizmusa a korábbi idők egyszerű, jámbor erkölcsével? Sőt ellenkezőleg, ennek tiszta fénye volna hivatva dicsugárt hinteni amarra is.

És ezekkel szemben mit kell fájdalommal tapasztal-

nunk? A családok kebelében, az alsó és felső, — a művelt és kevésbé iskolázott osztályban egyiránt kihalóban az igazi vallásosság, melynek ihletése alatt az anya maga tanította imádkozni kicsinyjeit; a családfő együtt buzgólkodott háza népével és ünnepeken vezette családját az Ur házába; a család idősebbjeinek tisztességes beszéde, komoly magaviselete, becsületes tettei tanító példák voltak az ifjak és gyermekek előtt és a ledérség félt ajkaira venni az erkölcs és illedelem dolgait. Társasköreink értettek mulatni a tisztesség korlátai között, a nélkül, hogy kapós volt volna a kétértelműség, melynek ma hathatós iskolái főleg a fordított regények, a szabados élczek, a szinpad vigjátékai és operettjei. — Templomaink, ha csak az alkalom kivételessége, vagy a szónok hirneves egyénisége nem vonz, naponként üresednek, de annál inkább látogatvák vendéglőink és csap-székeink éjjel és nappal, köz- és ünnepnapokon. Az uri rend lazán gondolkodván a vallás tárgyairól, vagy ferde ismeretei mellett épen negélyezvén a hitetlenséget, fölöslegesnek tartja a templom látogatását, példája után az alsó osztály divattá teszi azt; ellenben utczáink ugyancsak viszhangzának a káromkodás rohadt beszédeitől, a sikamlós daloktól és hogy az éj sötét leple mit takar, vaj ki tudná megmondani? Valamelyik vallásfelekezethez tartozni a nagy többségnél ma-holnap a megszokás dolga és nem a lélek szüksége, nem az őszinte meggyőződés; vagy talán még igazabban szólva: a kötelezettséget is tekintve, egyház hívének lenni, zugolódásra keltő teher. Ne csodálja azért senki, ha az egyházak és intézményeinek fenntartása felekezeti különbség nélkül általában terhes iga lévén, vallásos intézeteink országszerte hanyatlóban vannak. Bizony a kietlen sivatagban vajmi kevés a viruló, a gyümölcsöt hozó oáz.

(Folyt. köv.)

Középiszkolai tanterv.

(Vége.)

VII. Természetráaj.

Czél: a természetráajzi oktatás czélja a természeti testek összehasonlító leírása által a növendék gondolkodó tehetségét művelni; a természet iránti érdeklődést felkeltetni; a természet három országával rendszeresen megismerkedni, hogy azt a szabályszerűséget, következetességet, mely a természetben uralkodik, feltalálja; ez őt vizsgálódásra, gondolkodásra serkentse, tudvágyát fölébreszse.

A tananyag felosztása:

IV. Osztályban, hetenként 3 órán. Rendszeres ásványtan és a geologia elemei; vegytani bevezetésül előismeretek. Excursiók a közeli vidékeknek ásvány-közetani tekintetben tanulságos pontjaira.

V. Osztályban, hetenként 3 órán. Rendszeres növénytan, anatómiai és physiologiai alapon. Tervszerű excursiók a növényvilág gyakorlati szemlélése végett; utmutatások a növények meghatározására.

VI. Osztályban, hetenként 3 órán. Rendszeres állattan anatómiai és physiologiai alapon.

VIII. Természettan.

Czél: a természeti tünemények törvényeinek ismerete kísérletek alapján, az elemi mennyiségtani ismeretek felhasználásával.

A tananyag felosztása:

VII. Osztályban, hetenként 4 órán.

Bevezető természettani alapfogalmak.

Mechanica. Hang- és fénytán.

VIII. osztályban, hetenként 4 órán.

Hőtán; a mechanikai hőelmélet alapelveivel kapcsolatosan az anyag szerkezetére vonatkozó főbb chemiai fogalmak és a vegyületek törvényei. Delejesség. Villamosság. Befejezésül: a cosmographia elemei (mint a légköri tünemények és a csillagászati földrajz rövid összefoglalása).

IX. Mennyiségtan.

Czélja, hogy a tanuló készséget és ügyességet szerezzen magának a közönséges számokkal való műveletek végrehajtásában, a feladott példák megoldására szükséges műveletek alkalmazásában s a betűszámán és mértán elemeit annyira sajátjává tegye, hogy azokban némi önállósággal is képes legyen működni.

Beosztása:

I. Osztály, hetenként 4 órán. A négy alsó számtani műtét kisebb számokkal fejből, nagyobbakkal táblán, nevezett és nevezetlen, egy és különemű mennyiségekkel, főfigyelem fordítottán az utóbbiak szétfejtésére és összevonására. A tizedes számrendszer ismertetése az egységen felül és alól, ez uton a tizedes törtek fogalma. Egyszerű és összetett számok. Tényezőkre bontás. Oszthatóság, ennek ismeretű jelei. Osztó, közös osztó, legnagyobb közös osztó. Többes, közös többes, legkisebb közös többes. A tört mint osztalék. Közönséges és tizedes törtek s a négy alsó számtani műtét ezekkel. A métermérték rendszeres ismertetése.

II. Osztály, hetenként 4 órán. A mult évben tanultak ismétléseül a számítás rövidítése, a kivonásnál, szorzásnál és osztásnál, kiterjeszkedvén a tizedes törtekre is. A közönséges törtek begyakorlása az ugynevezett olasz számítás-módon (italica practica). A tört mint viszony, ezután a viszony fogalma, különfélesége. Hármasszabályra tartozó feladatok egységre vivés útján, ez alapon az arányosság fogalma. Egyenes és visszás arány megkülönböztetése. A viszonyok és arányok elmélete. Az arányoknak egyenletekké s az egyenleteknek arányokká alakítása. Az arányokon, ebből folyólag az egyenleteken tehető változtatások. A hármasszabályra tartozó feladatok megfejtése arány útján és a vonalmódszer viszonyitva most már az egységre vivés módjára. Egyszerű kamatszámítás, százalékszámítás. Összes, göngy és tiszta (Tara brutto, netto) suly.

III. Osztály, hetenként 3 órán. Arányos osztás. Társasszabály. Vegyítés szabály. Az arányok összetevése, ez uton egyenletek alakítása. Összetett hármasszabály (ötös, hetes) szabály. Összetett társasszabály. Összetett kamatszámítás. A különböző országokban használatban levő mértékek ismertetése, ezeknek egymáshoz és a métermértékekhez való viszonyítása. Láncszabály.

IV. Osztály, hetenként 3 órán. Az előjelzett (ellentett) mennyiségek fogalma, kezelése; ezek alapján a zárjelek feloldása, ez uton előkészítés az általános számtanra. Az általános, vagy betűszámánból a 4 alsó számtani műtét egészekkel, közönséges és tizedes törtekkel, Ez utóbbiaknak begyakorlásául az első fokú határozott egyenletek egy ismeretlennel. A törteket megelőzőleg a betűszámán kifejezések tényezőkre bontása, oszthatósága, osztója, legnagyobb

közös osztója. Többese, közös többese, legkisebb közös többese.

V. Osztály, hetenként 3 órán. a) Az eddigiek ismétléseül a lánccs és közelítő törtek előállása, sajátsága, alkalmazása, visszavivése azon egyszerű törtekre, melyekből előállottak. Az egyenleteknek arányokká s ezeknek amazokká alakítása. Az arányok fogalma. A rajtok tehető változtatások. (Míg az alsó osztályokban szerkesztő módon, itt elemző módon). Első foku határozott egyenletek két és több ismeretlennel. Egy és több tagúak tevőleges egész hatványai; ezeknek alapján a különböző számrendszerek. Gyökvonás, tevőleges egész gyökmutatóval.

b) Síkmértan. Vonalak, szögek. Az egyenes vonalakkal határolt síkok származása, különfélesége, alakja, nagysága, helyzete, az ezekre vonatkozó mérések, illetőleg számítások.

VI. Osztály, hetenként 3 órán. a) Nemleges egész, tevőleges és nemleges törthatványok. A hat számtani műtét gyökkifejezésekkel, véges és végtelen, való és képzetes gyökök. A képzetes egység fogalma, különösen hatványai. Logarok elmélete, alkalmazása. Kitevős egyenletek egy és több ismeretlennel, mint kiválóan a logarok használata.

b) A síkmértan folytatása. A görbe vonalak közül a kör, kerület, mentelék, hajtalék, a három utolsó rövidebben, a mennyire azok ismerete a természetben, illetve a kosmographiában szükséges, természetesen szerkesztő módon adva. Szögmértan.

VII. Osztály, hetenként 3 órán. a) Másodfoku határozott egyenletek egy és több ismeretlennel. Felsőbb foku egyenletek a hamis szabály (regula falsi) szerint feloldva. Haladványok általában, különösen a számtani és mértani haladvány. Ez utóbbinak alkalmazása a kamatos kamatszámításra, évpénz szedésre, törlesztésre.

b) Síkháromszögtan.

VIII. Osztály, hetenként 3 órán. a) Határozatlan egyenletek, leginkább első fokúak. Kapcsolástan (permutatio, combinatio, variatio). Kéttagú törvény (lex binomica).

b) Testmértan, a síkháromszögtan alkalmazásával, főfigyelmet fordítván különösen a gömbre.

c) A tanultaknak ismétlése.

X. Mértani rajz.

Cél: A geometriai fogalmak és alapigazságok megértése, módszeresen vezetett szemlélet és rajz útján, hogy a tanuló a különféle helyzetű mértani alakok konstruálásában ügyességet szerezzenek s az ornamentális rajzok készítése által izlésüket nemesítsék.

A tananyag felosztása:

I. Osztály, 3 óra. Planimétriai elemek. Pontok, vonalak és szögek fekvési és mérési viszonyai. A legfontosabb sík idomok tulajdonságai és alakításai, u. m. három-, négy- és sokszög, különösen a szabályos és a kör. Az idomok összeállósága, symmetriája, hasonlósága és terület meghatározása. A kerület és néhány más görbe vonal. A geometriai ornamentális rajzolás elemei rendszeresen haladó táblarajzok után, előbb rajzeszközökkel, majd szabadkézzel.

II. Osztály, 3 óra. Stereometriai elemek. A sík. — Az egyenesek és síkok abszolút és relatív fekvése, lapszög és szögletek. A legfontosabb testek tulajdonságai és hálózata, u. m. hasáb, gúla, szabályos testek, henger, kup, és gömb. A

testek összeállósága, symmetriája, hasonlósága, felszínének és térfogatának meghatározása. Testminták készítése. Sík-ékítmények rajzolásának folytatása a tanár előrajza nyomán. Síkidomok, testek és egyszerűbb tárgyak távlati rajzolása testminták után, a megvilágítás tekintetbe vételével.

III. Osztály, 2 óra. Constructív planimétria. A) Egyenes vonalú idomok. Az összeállóság, symmetriai hasonlóság és területmeghatározás kibővítése, s az idevágó fontosabb constructív feladatok. A geometria alkalmazása a rajzolásnál és mérésnél u. m. az idomok másolása, térkép rajzolás.

IV. Osztály, 2 óra. B) Görbe vonalú idomok. A kör tan kibővítése, s az idevágó constructív feladatok. A legfontosabb görbe vonalak, különösen a kúpszeletek.

Megjegyzés. A mennyire az idő megengedi, a III. és IV. osztályban is folytatandó az ornamentális rajzolás tanítása és pedig stílmagyarázatok kíséretében.

XI. Lélektan és logica.

Célja az, hogy lélektani előismeretek alapján a gondolkodás formái megvilágíttassanak.

Beosztás.

VII. Osztály, hetenként 2 órán. Lélektan, anthropologiai alapon.

VIII. Osztály, hetenként 2 órán. Logica.

XII. Test- és fegyvergyakorlatok.

Cél: A testi épség fentartása, az erő fejlesztése, a testi ügyesség mellett a mozdulatok illedelmessége és plasticitása, valamint veszély idejére a lélekjelenlét és bátorság fejlesztése, a katonai gyakorlatokra előkészítés.

I., II., III., IV. és V. osztályban hetenként 2—2 órán a testgyakorlatok fokozatos előhaladásban.

a) A szabadgyakorlatok nemei.

b) A szergyakorlatok nemei.

c) A rendgyakorlatokból a sorok mozgásának többfélesége: a menés, futás nehezebb nemei mellett a sorfordulások, sorkanyarodások, a sorok mozdulatának, összeállásának és kifejlésének különféle nemei.

VI., VII., VIII. osztályban hetenként 2—2 órán katonai és fegyvergyakorlatok.

A három felső osztályban lévő tanulók két főcsoportra oszlanak.

Az első csoportot alkotják az első éves katonai tanulók vagy az ujonczok.

A második csoportot alkotják a második és harmad évesek.

Az első vagy ujoncz, valamint a II-dik csoport első osztálya gyakoroltatik főleg a katonai rend és sor, egyszersmind a katonai szabad gyakorlatokban.

A II-dik csoport második alosztálya, a fentebbiek ismétlése és gyakorlása mellett oktatást nyer még a cél-lövésben is.

XIII. Éneklés.

Cél: A hangszerv fejlesztése és gyakorlása s a zenei érzék és izlés finomítása, a vallásos buzgóság ébresztése, a kedély nemesítése. Elemi ismeretek az ének elméletéből. Az isteni tiszteletben használtatni szokott zsoltárok és dicséretetek s ezek mellett a népies és nemzeti dalok éneklése.

I. Osztály, hetenként 2 órán.

A hangjegyek fokozatos ismertetése, egy minta hangnem (a—c) énekeltségében gyakorlás útján. (Lásd Bartalus „Énektanító vezérkönyvét.”)

II. Osztály, hetenként 2 órán.

Létrák. Gyakorlatok különböző alaphangokból. Choralok (zsoltárok). Népdalok. A könnyebb hangnemekből négy kemény s ezzel kapcsolatos négy lágy kargyakorlatok magyar népdalokból.

III. Osztály, hetenként 2 órán.

A következő nyolcz kemény és nyolcz lágy hangnem; továbbá kisebb beosztású művészebb hangjegyek és disztimények használata. Choralok (zsoltárok, dicséretetek). Kargyakorlatok magyar népdalokból.

IV. Osztály, hetenként 2 órán.

A fenebbiek ismétlése a szerint, a mint az osztályok haladottsága igényli. Az eddigiek tüzetesebb elméleti áttekintése.

Kargyakorlatok templomi énekekből, magyar népdalokból s más jelesebb énekekből.

V—VIII. osztályokban 1—1 órán a tanultaknak ismétlése s a templomi énekek gyakorlása.

XIV. Szépirás.

Czél: az elemi iskolákban tanult írás gyakorlása, képesítés a szép betűk rajzolására, s ez által visszahatás a folyóírásra.

I. és II. Osztály, hetenként 2—2 órán.

Üteny szerint tanulják az ugynevezett angol modoru szépirást.

Egy „kétes hely“ Horatius Epistoláiban.

Mutandus locus est et deversoria nota
Praeteragendus equus. „Quo tendis? non mihi Cumas
Est iter aut Baias“ laeva stomachosus habena
Dicet eques; sed equi frenato est auris in ore.
Ep. I. 15, 10.

Horatius magyarázóinak régóta és sok oldalról meghánytákvetették már e kérdést, ha vajon e sorok „Quo tendis... in ore“ a maguk egész teljességében a költő tollából folytat-é, vagy pedig az idők folyamán bizonyos változást szenvedtek, s a kérdés véglegesen eldöntve még most sincs. Az újabb kiadók, támogatva Orelli-Baiter, Obbarius, Dillenburger, Düntzer, Krüger, Ritter, Döderlein többé-kevésbé találó magyarázatai által, a „vulgatát“ adják. Döderlein egészen külön álláspontot foglal el e kérdésnél. Szerinte e sorokban logika elleni hiba van, melyen minden figyelmes gymnasista méltán csodálkozhatik, de mégis igyekszik e hibát lélektanilag kimagyarázni. „Bármely beszélő — ugymond — ha ugyan öntudatában van szabadságának, nem akarhat mindig a logika rabszolgája lenni s ennek tudákos szabályai ellenére is igyekszik magát megértetni.“ E megjegyzéssel elfogadja a vulgatát. — Lehrs és Ribbeck ellenben e helynél szövegromlást állapítanak meg, azt mondván, hogy e szavak „sed equi frenato est auris in ore“ interpoláltak. A későbbi kiadók a vulgatát adják teljesen változatlanul.

A vélemények ily eltérése mellett bizonyára indokolt lesz, ha ezen kellőleg meg nem fejtett helyet új, beható és

minden előítéletől ment vizsgálatnak vetjük alá; hogy így kitűnjék, vajon az ösmert nézetek valamelyikét feltétlenül elfogadhatjuk-é, vagy pedig mindnyáját elvetve, egy egészen új álláspontra helyezkedünk.

E hely „quo tendis... in ore“ két részre különíthető el; melyek közül a másodikat, mint már említünk, Lehrs és Ribbeck interpolationnak tartják, míg mások csak megfontottnak hiszik s igyekeznek helyreállításán. Mi természetesen előbb az első részzel foglalkozunk. S itt mindjárt az első pillantásra tárgyi különösséget veszünk észre, a milyen pl. a lovag (Horatius) teljesen igazolatlan s a haragos „quo tendis?“-ben kitörő ingerültsége. Ezt azonban későbbre hagyván, térjünk egyenesen a legfőbb nehézségre.

És ez a „laeva habena“ szavakban van; ha ezek itt nem lennének, semmi bajunk nem lenne. De mivel már itt vannak és pedig ugyancsak hiteles alakban, sem ki nem törölhetjük őket, sem — mint Orelli teszi — nem ignorálhatjuk, hanem le kell velök számolni s a mondatszerkezetben illetékes helyüket ki kell mutatnunk. Düntzer e két szót a „stomachosus“-hoz kapcsolja s e szavakat „laeva stomachosus habena“ így fordítja: „unwillig, in dem er mit dem Zügel nach der linken hinzieht.“ Igaz, hogy a „laeva habena“-t lehetne összeköttetésbe hozni a „stomachosus“-szal (hasonlítsd össze Hor. Carm. I. 19. 11: „versis animosum equis Parthum“) de akkor is nem abl. modi-nak veendő az, mint Düntzer veszi — hanem abl. causae-nak. De ez az összeköttetés épen e tételnél lehetetlen. A lovag, hogy lehetne bosszus a balkantárszár meghuzása miatt, holott ez épen a saját tette? Tehát a „laeva habena“ számára más összeköttetést kell keresnünk s ezt csakis a „dicet“-ben találhatjuk meg. S Düntzert kivéve, csakugyan ezt veszik fel a magyarázók, akik tudnillik foglalkoznak e kérdéssel. Az Orelli-Baiter-féle 3-ik kiadásban a kérdéses hely így magyaráztatik: „non sine stomacho, adducta habena sinistrorsum, equum flectens, simul addit verba „non... Baias“. Döderlein ezt mondja: „Hor. először szólni akar lovához, dicet s másodsor ugyanekkor a kantárszárral balra igazítani,*) laeva stomachosus habena praegnanter van laeva stomachose flectens habena helyett. Krüger pedig így fordítja: „a balkantárszárát meghuzva fog szólni**)“ E három komentárban tehát a „laeva habena“ abl. módi-nak vétetik, de helytelenül. A habena eszköz (instrumentum), tehát ez ablativus: „laeva habena“ nem lehet más, mint abl. instrumenti.

Igy a „quo tendis... dicet eques“ szavak egészen más értelmet nyernek, mint a mit belőlök az idézett magyarázók kivenni akartak. Így fordíthatók le: „merre tartasz? nem Cumae vagy Bajae felé van az én utam“, így fog a lovag bosszusan szólni a balkantárszár által;***) azaz: a lovag magában így gondolkodand „merre tartasz? stb.“ s ezen gondolatát a balkantárszár meghuzásával nyilvánítja; vagy más szavakkal: a lovag nem szól semmit, hanem abban a perczen, amelyben

*) „Hor. will erstens Worte zu seinem Pferde sprechen und zweitens es gleichzeitig mit dem Zügel links lenken.“

**) „Den linken Zügel anziehend wird er sprechen.“

***) „vermittelst des linken Zügels“.

a ló jobbra, — a Capuától Cumae és Baiae felé vezető utra — akar térni, a bal bantárszárát meghuzza, hogy lova egyenesen menjen.

Ha ez a magyarázat helyes, akkor az is világos, hogy az „*equi frenato est auris in ore*“ szavaknak az ellenes „*sed*“ kötszóval való kapcsolása a logika törvényeivel nem egyeztethető meg. Mi hát ezen tagadhatatlan balhelyzetben a teendőnk? Döderlein lélektani magyarázatát fogadjuk-e el, hogy t. i. Hor. e helyen „nem akart a logika rabszolgája lenni“ vagy pedig szövegromlást tételezzünk fel? És ekkor is a szövegromlást Lehrs és Ribbeckel együtt a második részben keressük-e (*sed equi... in ore*) vagy pedig az elsőben, (*quo tendis... dicet eques*)?

Ha egy író — mint Döderlein mondja — néha mellőzheti a logika törvényeit, úgy következetességből azt is meg kell engednünk, hogy e szabadságból kedvelt szokás is válhatik. S ekkor egyetlen logikaellenes tételen sem ütközhetünk meg, hagyjunk fel az ítészettel. De ez nem lehet a Döderlein célja. Azt hiszem, nem tett volna ily merész engedményt Horatiussal szemben, ha e logika elleni hibát oly durvának ösmeri fel, mint amilyen az valóban. Az ő felfogása szerint a kérdéses „*sed*“ bizonyos gondolatbeli ugrás felvétele által könnyen megmagyarázható: a lovag megszólítja lovát, s egyszermind megrántja a zablát; de — (a ló csak a zablát érti meg és nem szavaimat, tehát) füle a szájában van. A mi felfogásunknak nincs szüksége gondolatbeli ugrásra, it nem két cselekményről, t. i. a szólásról és a kantárszár megrántásáról, hanem csakis ez utóbbiról van szó, s ezzel az „*equi frenato est auris in ore*“ szavakban levő gondolatot a világnak semmiféle hermeneutikája nem hozhatja ellentétbe. Keserü jogtalanság volna költőnk iránt, ha csak egy perczig is elhinnék azt, hogy a „*quo tendis... in ore*“ szavakat oly alakban, amint azok ma vannak, az ő világos szelleme hozta volna létre.

E ponton tehát találkozunk Lehrs- és Ribbeckkel. (Clericus és Horkel is elismerték a szövegváltoztatás szükségét, de az általuk ajánlott javításokat nem fogadhatjuk el. Amaz így javít: „*dicet eques, et...*“ emez így: „*dicet eques, ut...*“ Prosodia elleni merényletek — mondhatjuk Döderleinnal.)

Lehrs e helyre vonatkozólag így ír: (CLXXVIII. lap) „Lehetetlen, hogy Horatius, ameddig Horatius volt, miután e sorokat „*mutandus locus est... dicet eques*“ ismeretes szeretetreméltó kedélyességével megírta, — Isten tudja miért — a faragatlan fülek számára ez esetlen (plump) élczet toldotta legyen ide: „*sed equi frenato est auris in ore*“, s még mellé, összetörve a logikát, *sed*-del *nam* helyett. Itt a szöveg meg van rontva. Egy periodusnak kell itt végződni s egy ujnak kezdődni, *p. o. dicet eques, certum nitens iter. E dereperge*“. Ribbeck pedig (152. lap) ezt mondja: a „*sed*“ értelmetlen. Mivel semmi módon nem lehet e szellemnélküli (salzlos) pótléket elfogadni, helyeselnem kell Lehrs nézetét, ki e szavakat interpoláltak tartja“. Ez az egész, mit Lehrs és Ribbeck e helyről mondanak — non multa, sed multum! Egyiknek „esetlenek“, másoknak „szellemtelenek“ e szavak, untig elégségesek, hogy egy hamisító működését észrevegyék. Én azonban azt hiszem, hogy egy tétel lehet — még Horatius leveleiben is „esetlen“ és „szellemtelen“ anél-

kül, hogy belopott lenne. — Vizsgálják meg azért jól e tételt először aesthetikai értékére, azután igazeredetűségére nézve.

Duncker R. után

Révész Kálmán.

(Vége köv.)

Tanügy.

Juvat meminisse praeterita.

Sok viták, vitatkozások és támadások voltak a nem rég multban ref. középtanodáink tanrendszere s tantárgyai beosztása hiányosságáról; középiskoláink a kor és tudomány előhaladásától elmaradottaknak kiáltottak. — Bár bevégzett tény áll is előttünk e kérdésben: tanulságos lesz talán mégis rövid szemlét tartani ref. középtanodáinknak régibb időbeli szervezete és tanrendszere felől e válpontján a középtanodai szervezkedésnek.

Ötven évről szölok. Felhozom példányul kisujszállási középtanodánkat, melynek b. e. nagy nevü Török Pál volt igazgatója 1834-ben.

Figyelmem s előterjesztésem középtanodánk 3 felső, u. m. második éves rhetorok, poéták és első éves rhetorok osztályaira szoritkozik; ekkor így neveztettek ez osztályok, melyeknek most a 4., 5., 6-dik osztály elnevezések felelnek meg. Az adatokat vettem a közvizsgakori specimenekből, melyek pontosan bekötve vannak, az iskolai könyvtárban tartatnak.

1834. szeptember 6-án tartott közvizsga tárgyai ezek voltak:

Veteranus Rhetorok.

1. Vallás. Káté.
2. Latin ny. Cicero „De Oratore“ elsőkönyv. Catilina ellen, Archias, Marcellus mellett tartok beszédek, ezeknek könyvnelküli megtanulása.
3. Görög ny. Anakreon fordítása.
4. Német ny. Lessing meséiből fordítás.
5. Római régiségek tudománya.
6. Ékesszólás Hasse szerint, rövid értekezések írása.
7. Római litteratura historiájából kiváltkép, a Levél-írók, Rhetorok, Oratorok és Grammatikusok ismertetése.
8. Számvetés 4 közönségesebb nemei.
9. Ó-greográfia: Afrika, Italia, Kis-Asia, Graeczia és a mostani Európa fizikai tekintetben ismertetve, ezek földabroszainak lerajzolása.
10. Éneklés, könyörgés, szépírás.

Megjegyzem, hogy ezek félévi tárgyak voltak a tavaszi közvizsgától a szeptember 6-án tartott közvizsgáig. — Tudni kell, hogy vidéki középtanodáinkban a tanév mindig tavasszal kezdődött, nem úgy mint debreczeni főiskolánkban novemberben. Ennélfogva Veteranus Rhetoraink csak félévi tanvégzés után mentek Debreczenbe novitius diáknak.

Poéták. Első félév.

1. Vallás, könyörgés, éneklés, szépírás, mint a V. Rhetorok.
2. Latin ny.: Ovidius Metamorphosis, válogatva az egész műből.
3. A régi rómaiak költeményes vallásának ismerete.

**

4. Versírás.
5. Római litteraria historiából különösen, az egyetmást beszélő, elegiakus, didaktikus poéták ismertetése.
6. Görög nyelv.
7. Német nyelv.
8. Számvetés, geografia együttesen az előbbi osztályal.

Második félév. Közvizsga márczius 20.

1. Káté. Könyörgés, éneklés, szépirás.
2. Latin ny. Virgilius 3 ekloga, Georgikon első könyve nagy része. Aeneis 1., 2., 4. könyve egészen. Horatiusból a nevezetesebb ódák, könyv nélkül is megtanulva.
3. Régi pogányok költeményes vallása — Mythologia — ismerete.
4. Versírás.
5. Római litteraria historiából: lantos versek, pásztori énekek, epigrammírók ismertetése.
6. Görög nyelv. Anakreon ódái.
7. Német nyelv. Márton grammatikája szerint.
8. Geografia. Régi, mostani Európa, Italia, Afrika, Kiszasia ezek lerajzolása.
9. Számvetés. Hármass és társaság szabályok.

Első éves Rhetorok. Első félév.

1. Vallás. Utmutatás, 2-dik darab könyörgés, éneklés, szépirás, mint az előbbi osztály.
2. Latin ny. J. Caesar, De bello Gallico 1., 2., 3. könyve.
3. Római régiségek tudománya Schönvisner szerint.
4. Chriák írása.
5. Római litteraria historiából a historia írók ismertetése.
6. Ó-földleírás: Európa, Gallia.
7. Német nyelv.
8. Számvetés.

Második félév. Közvizsga márczius 20.

1. Vallás, könyörgés, éneklés, szépirás, számvetés, földleírás együtt a poétákkal.
2. Latin nyelv. J. Caesar 4-dik könyve. Terentiusból Andria szindarab. Ciceronak a „Vénségről“ irt munkájából néhány fejezet.
3. A régi rómaiak polgári állapota ismerete Schönvisner szerint.
4. Periodusok, Chiriák írása.
5. Római litteraria historiából: a színjátékok, mimusok és satírák íróinak ismertetése.
6. Görög nyelv.
7. Német nyelv.

Az egyetemes tanügyi bizottság megállapodása szerint vizsgáljuk meg, hogy a latin tantárgyak mily módon vannak beosztva az 5. 6. 7. és 8-dik osztályokban. Ezekre fektetem a fősulyt, mellőzve a többi tantárgyakat.

V. osztály.

Sallustius De bello jugurthino és Ovidius maetanorphosisából. Latin prosodia folytatás, könyv nélküli, szóbeli fordítás, egy iskolai vagy házi dolgozat.

VI. osztály.

Cicero beszédeiből és Virgil éneiséből, szóbeli fordítás, írásdolgozatok.

VII. osztály.

Olvasmány Liviusból. Horatius ódái tárgyi és stílus magyarázatokkal. Két hetenként iskolai vagy házi dolgozat.

VIII. osztály.

Olvasmány Tacitus Anneles-éből egy kerek egészre tevő részlet. Horatius satirái és epistolái, tárgyi és stílusbeli magyarázatokkal. Írásbeli dolgozat, mint a 7-dik osztályban.

Ha a latin nyelv, mint állítatik, a tudományosság alapja: ez összehasonlításból átláthatja az elfogulatlan vizsgáló és bíráló, a régebb-e, vagy a mostani beosztása a latin tantárgyaknak adhat tudományi biztosabb alapot és tudományosabb képzettséget.

A régi tanrendszerben egész terjedelmében adatik elő a római litteraria historia, a római régiségtan, mythologia, melyeknek nem tudása nélkül tiszta, világos fogalom, annyival inkább alapos tudás nem merithető a latin remekművekből, melyekhez teszem a latin Ornatus stílus előadását Hasse szerint; a jelen tanrendszerben mindezekről nincs említés téve. Nincs felvéve Ciceronak legremekebb munkája „De Oratore,“ holott ezen nagyszerű példányban kifejtett szónoklati szabályok ismerete, tudása nagy világosságot, szónoklati tájékozást nyújt mind a polgári, mind a lelkeszi szónokoknak. Más tudományos műveiről is, De Senectute, De amicitia, De officiis egy szó sincs. Mellőzve vannak a költői művek különféle fajtái, a a színiköltészet is, sem Terentius, sem Plantusból nincs csak egy színmű is példányul.

Ezekből én azon következtetést húzom ki, hogy latin irodalmunk tanítása nincs tökéletesen kifejtve, és így nem is vehető abból annyi haszon, a mennyi tanításából várható volna. Bárha a tanügyi bizottság által a kézikönyvek meg is jelelve vannak: hajlandó vagyok mégis azt hinni, hogy a tanár belátásának is hely adatik. Eár most ezen beosztása van is a latin tankönyveknek, — újabb felsőbb határozatok által lehet azokat pótolni.

Ha tehát azt akarjuk elérni, hogy a latin nyelv mérvadó alapja legyen a tudománynak és képzettségnek: öleljük fel a latin irodalmat egész teljességében.

Szóljanak mások is e tárgyhoz, több szem többet lát, több fő többet tud. Javulni, javítani mindég hasznos.

Keszi Hajdu Lajos,
lelkésztanár.

Az iskolai katonai gyakorlatokról.

Sokan és sokat irtak már e tárgyról. Hogy a meglevő vélemények közül nem mindenikkel értek egyet, s hogy tehát e dologba én is beleszóllok, azzal magyarázandó s egyszersmind menthető, hogy magam (is) katona is lévén, e kérdésnek olyan oldalait is meg tudom valamennyire világítani, melyek előttem szólók előtt nagy részben ismeretlenek voltak. Szó van ilyen gyakorlatokról a ref. egyetemes tanügyi bizottság legutóbbi (1883. jul. 5—10.) gyűlésének jegyzőkönyvében is, s így e cikk még inkább igazolva van.

A ki az újabb politikai eseményeket csak felületesen is tudja, a nagyobb nemzetek béke-hirdetését s a mellett folytonos harcra készülődéseiket látja: nem kételkedhetik a következményben. Ilyen viszonyok közt nagyon szükséges, hogy fiatalágunkkal már az iskolában közöljünk olyan előismereteket,

melyek katonai kiképzését megkönnyítik. — De szükségesnek tartanám a katonai gyakorlatoknak a tornázás kiegészítése céljából behozását akkor is, ha a politikai fellegek minden veszély nélkül elvonulnának.

És e tárgyban azt hiszem mindenki igazat ad nekem, a ki növendékeink legnagyobb részének kevésbé edzett voltát, s torna-tanításunknak legtöbb helyen tapasztalható ferdeségét s kevés sikerét ismeri. Melléktantárgynak mindenütt fel van véve; de más eredményét nem találni, minthogy egy-két, vagy egy-néhány növendékből jó tornász válik (legtöbbször egyéb tisztességes tudományban való előmenetelének nagy kárával, a többi pedig semmi gondot sem fordít az egészszre. Így aztán a tornavizsgálaton testületileg megjelenő, vagy temetéseken s ünnepélyes alkalmakkor tömegesen kivonuló növendékek rendkívül szánalomra méltó alakot mutatnak, majd olyat mint a Falstaff hadserege.

Még jobban kívánja a kat. gyak. behozását az, hogy a felső osztályok (V., VIII.) növendékei nem mindenütt vannak tornázásra kötelezve s így e 4 év alatt testileg nem fejlődhetnek eléggé.

Mindezek alapján látható tehát, hogy nagyon üdvös volna a középiskolákba a növendékeket testileg edző, egyszersmind fegyelemhez szoktató gyakorlatok által előkészíteni nem csak a későbbi kat. szolgálathoz, hanem egyáltalában az élethez. Mert hiszen rend-szerető, fegyelmezett és edzett egyénekre nem csak a katonaságnál van szükség.

E gyakorlatok eredményét később mondom el. Most arról szólok, mikép volnának ezek rendezhetők, hogy a növendékek iskolai munkakörét meg ne sértsék s mégis eljuttassák őket a kívánt célhoz.

De jöjünk tisztába elébb ezzel a céllal. Ugy gondolom, hogy ez csak is a katonai életre, az egy éves önkénytelenségre, annak is gyak. oldalára előkészítésben határozódhatik. Elméleti oktatásokat is adni, vagy a növendékeket a harc-gyakorlatokra is tanítani: felesleges volna. Egy részt azért, mert az iskola messze térne feladatától s növendékeire nagy terhet róna; más részt, mert annyi fegyver megszerzése, mennyi elég volna, nagy költséget okozna az iskolának. Ezeket tekintetbe véve tehát a gyakorlatok feladata csak az lehet, hogy a növendékeket edzze és erős fegyelemhez szoktassa, egyszersmind hasznos időtöltésül szolgáljon. Ily szempontból csak is a zárt gyakorlatok tanítása volna szükséges, természetesen utasításokkal a test-tartásra, járásra stb. Előkészítésül tehát az a mi a gyak. szabályzat első (fő) részében 2, 3, 4, 5, 6 cikkeiben el van mondva. Azután a szakasz felállítása s mozdulatai (II. (fő) rész 1. és 2. szakasza); végre ugyanezek a századdal (III. (fő) rész 1. és 2. szakasz), nem felejtkezve meg a IV. (fő) részben a 44. §. által megszabott dolgokról sem az altisztek gyakorlatára vonatkozólag.

E gyakorlatok tanulására a gym. 4 felső osztálya volna kötelezhető, a tanügyi bizottság véleménye szerint is. Az altisztek természetesen a növendékek közül volnának választandók, s később 1 vagy két századdá kellene alakítani ez egész csapatot. Ha tehát magok közül volnának altiszteik—mi egyáltalában nem kivihetetlen dolog — mindjárt eloszlanék Tomor Ferencznek s Somogyi Vilmosnak a „bakatanítók“-kal s „a fegyverforgató nagykoru honvédséggel“ való érintkezéstől nyers félelme.

Mint az altisztek nem idegenek volnának, nem lehetne, véleményem szerint, idegenre bízni e gyakorlatok vezetését sem. Legcélszerűbb volna a tanári karnak azt a tagját, kérni

fel e végből ki tart. vagy sz. áll. tiszt vagy altiszt, vagy ilyenek hiányában a felsőbb növendékek közül egy hasonló rangban lévő. Ez által meg két rendbeli félelme enyésznek el a fentebb nevezett uraknak: nem tanulhatnák ugyanis meg a növendékek a „huszár miatyánk“-ot (mi különben minden mívelt ember előtt gyűlöletes dolog) és zászlóalj-parancsnokoknak s más efféléknek nem kellene küön fizetés. Mert azok, a kiket említettem, bizonyosan örömet foglalkoznak a növendékek ilyen féle oktatásával is annyival inkább, mert ez által e téren magok is gyarapodnának. A növendékeket részletesen ismerő, eszök járásához alkalmazkodni szokott és tudó egyének vezetése alatt több eredményt is lehetne várni az oktatástól, mint idegen egyénekre bizása által.

Legfontosabb dolog növendékeinket szigorú fegyelemhez szoktatni. Ennek hiánya látszik meg önkénytelenséinken, kik közül igen sokan a büntetések minden módozatán végig mennek a katonaságnál, nehéz lévén nekik a kevésbé fegyelmezett isk. állapotból a rideg a szigorú katonai élethez szokni. E gyakorlatoknál is gondot kell tehát a fegyelemre fordítani, s teljes hatalmat adni az oktatónak a rendetlenkedők vagy engedetlenek megfenyítésére. E nélkül nem lesz meg az a biztos alap, a mi szükséges a sikerhez. Kivált akkor nem, ha a növendékek közül való lesz az oktató és parancsnok.

Sziutén nagyon fontos az altisztekül egyszersmind később szakasz-parancsnokokul használható növendékek kiválogatása. Ily helyekre csak is ismert pontosságú s eléggé erélyes növendékek volnának véleményem szerint alkalmazhatók; e két erélylyel, de kivált az elsővel nem bírók minden tekintet nélkül kizárandók e tisztességből.

Ki lévén szemelve az altisztek a 4 felső osztályt, ha szükséges és lehető két, ha kevesebb a tanuló egy századdá lehetne alakítani. Utóbbi esetben kivált a szakaszokba osztásra kellene vigyázni. Legjobb volna lehetőleg osztályok szerént alkotni meg a szakaszokat, hogy bennök, csak és szükség esetén lennének együtt két különböző osztály növendékei. Az ilyen kisebb csapatok aztán mindig együtt maradnának, ugyanazon altisztek vezetése alatt.

A szakaszok végleges megalakítása után átvinné az egész feletti vezényletet, az az egy vagy két egyén, ki e gyakorlatok tanításával volna megbízható. Ha egy század vagyis csak négy szakasz telnék ki a felsőbb 4 osztály növendékeiből, együtt, — ha kettő, vagy általában 1 századnál több: két különböző helyen folyhatnák az oktatás, a fentebb már megjelelt terv szerént. A tanítással és vezénylettel megbízott, egyén természetesen maga is tanítaná a gyakorlatokat, az altiszteket csak később, ezek gyakorlati kiképzése céljából használván fel e célra. Olyan iskoláknál azonban, hol a növendékek sokan vannak, hol péld, az V., VI., vagy VII. és VIII. osztály növendékei száma 140-250 körül van, nagyon nehéz a személyes vezénylet, annyival inkább, mert a növendékek bizonyosan nem felejtik azt el-hogy tanáraikkal, nem pedig valami idegen hatalommal és hatalmassággal állanak szemben. Ilyen helyeken altanítókról kellene gondoskodni, vagy az egyik részt egyik, másikat másik órán tanítani.

Így aztán, jól begyakorolt altisztekkel, kellően fegyelmezett és oktatott csapattal sikerülni fognak a szakasz- és század-gyakorlatok.

Második évben, midőn egy egészen új osztály kezdene a dolgok tanulásához, lehetne alkalmazni a tanügyi bizottság tervezete szerinti két csoportot s az ujonczok tanítását

egy alkalmas növendék-altisztre bízni. A II. csoport megmaradna az előbbi vezénylet alatt, azzal a kivétellel, hogy egyik parancsnokot meglehetne bízni az ujonczok tanítására való felügyelettel s így ez, csak 2 szakasza lévén, századgyakorlatok tanításával s vezényletével nem foglalkoznék.

A fegyver, vagy esetleg az egyenruha ügye elintézendő volna akkor is, ha e gyakorlatot elvben általában elfogadván az intéző körök, a gyakorlati kivitel lesz hátra. Ezt tehát itt mellőzve, a czéllövésről szölok néhány szót. Ezt a legfelső osztályban tanítandónak véli az egyetemes tanügyi bizottság tervezete is. És ez annyival jobb, hogy néha már a VII. osztály növendékei sor alá kerülnek s így komoly veszély idején, mint tartósan szabadságoltak, tényleges szolgálattételre be is hívhatók. Ilyeneknek aztán nagyon jó, ha már tudnak valamit a katonai élet gyakorlati részéből; még jobb, ha a VIII. osztályban, vagy ennek bevégezése után érvén őket a sors, a fegyver használatával is ismeretesek. Bármit használjunk az alsóbb osztályokban fegyver helyett: a legfelsőben már azt magát kell a tanulók kezébe adnunk, s őket a vele való bánásban oktatnunk.

Ilyenformán gondolom a katonai gyakorlatok tanításának menetét az iskolában. Ennek elmondása után áttérek ezek hasznának rövid tárgyalására.

I. L.

(Vége köv.)

Lapszemle.

Az országos középisk. tanáregy. Közlönye. 8. szám. Legfőbb figyelmet e számban Felméri Lajosnak „Középiskolai történelem-tanításunk nagy anomáliája“ czímen irt cikke érdemel. Válasz ez Török Istvánnak e Közlöny mult számában megjelent s a világtörténelem tanítását védő cikkére. Összehasonlítva látjuk benne történelem-tanításunkat, a németek, francziák, angolokéval; s ez összehasonlításból az tűnik ki, hogy míg azok a saját nemzetök történelmének tanítására fordítanak nagy gondot és sok időt: addig mi nemzetünk történelmét háttérbe szorítjuk az egyetemesért. — Pedig nem vagyunk annyian, hogy embereinket ignorálhatnók, hogy történelmünk nevezetesebb alakjait figyelmen kívül hagynunk szabad volna. Épen a nemzeties érzés, a hazaszeretet szempontjából kiindulva kíván cikkíró nagyobb tért a hazai történelemnek. „Őseink a hazai és házi istenekhez hívek voltak: mi — ne tagadjuk — a sok idegen elemnek beférkőzése miatt, kezdünk nominalis unioban élni velök. Lelkesedünk a tudományok nagy republicájáért s könnyen elfelejtjük azt a talpalatnyi drága földet, melyen élünk-halunk kell; hogy a felséges templomban áldozhasunk, lemondunk a hazai tűzhely lángja élesztéséről. Ám a tudományok domjában áldozunk szép; de a nemzeti genius oltára tüzet folyvást ápolnunk: kötelesség.“ A cikk e sorokkal végződik: „Nekünk a haza a „világunk“ s e világ történelmének részletes ismerete és assimilálása van hivatva ifjuságunk igaz hazafias érzését megteremteni s azt eszközölni, hogy ne csak szájjal, de szívvvel is vonzódjék ősei

hősies tetteinek színhelyéhez, lakóföldéhez, s érette ne csak élni, de — ha kell — készséggel halni is tudjon.“ — Vermes Imre Arany János tanári működéséhez ad adalékokat. A nagykőrösi h. h. főgymnasiumnak 185⁵/₆-ról szóló „tudósítvány“-a nyomán sorolja fel, hogy miket tanított Arany a magyar és latin nyelvből; egyszersmind azokat a feladatokat, melyeket a négy felső osztályban magyarul kidolgoztatott, fejtegetvén a bennök nyilatkozó paedagogiai elveket. — Ádám Iván az iskolákban tapasztalható rövidlátást tárgyalja, a porosz oktatásügyi minisztertől a dolog megvizsgálására kiküldött bizottság jelentését ismertetvén.

Magyar Tanügy. Hunfalvy Jánosnak a középisk. tanítás sikertelenségeinek okairól irt értekezése arra indítja Pacher J. D.-t, hogy az „idegen nyelvek tanításához“ hozzászóljon. Különösen e nyelvek tanítását vélvén ő is kevés sikerűnek, a sikertelenség egyik okául a nyelvek tanításának nagyon is hamar elkezdését gondolja. E tárgyra vonatkozólag közli Steinhaltnek egy cikkét „Mikor kell az idegen nyelvek tanítását megkezdeni“ czímmel. A felelet e kérdésre, röviden mondva el, az, hogy az idegen nyelveket csak akkor lehet tanítani, ha a gyermek „az anyanyelvi beszédet elemezni s így annak elemeit már megtalálta s szervesen fel fogni képes lett,“ tehát mint számmal is kifejezi, 12 éves korában. — Téglás Gábor „A mi szász középiskoláinkról,“ fejlődésüket is érintve, azt mondja el, hogy mily kevésbé olvadtak be a szászok a magyarságba s tankönyveiken is mennyire látszik a Németországhoz vonzódás. — Az „Irodalom“ rovat dr. König Gyula algebráját, majd a dr. Gööz József magyar irálytanát ismerteti. A „Közoktatási szemle“ a Hunfalvy János már említett cikkét s Bartal Antal feleletét közli kivonatban.

Közoktatás. 12. és 13. számában dr. Télyf Iván ir az „Egyetemi collegiumpénz“ dolgában. A 14. számtól kezdve Gyürky Ödön szól Plato neveléstanáról. A 16. szám kezdi közölni a közokt. miniszteriumtól kiadott érettségi vizsgálati utasítást. „Vegyes“-ei közt pedig a köszöntésről szól, egy meg nem nevezett egyén kérdéseire ad útbaigazító feleletet. A 17. számban végződik Csomár Istvánnak a Simonyi magyar nyelvtenét ismertető cikke. Az eddigi, mint a cikk végén levő nyilatkozatból látszik, csak bevezetés volt s a tüzetes ismertetés csak ezután következik. Faludi János a fővárosi közoktatásügyi albizottság azon határozata ellen tiltakozik, hogy a német olvasást csak a III. elemi osztályban kezdjék. A német nyelvet meg akarja hagyni a mostani érvényében, inkább más tantárgyat mellőzne.

Tartalom: Az iskola-ügy a tavalyi berlini kiállításon. (Vége.) Dr. Imre József. — A vallásos érzület hanyatlásának okai. — Középiskolai tanterv. (Vége.) — Egy „kétes hely“ Horatius Epistoláiban. Révész Kálmán. — Tanügy. Keszi Hajdu Lajos. — Az iskolai katonai gyakorlatokról. I. L. — Lapszemle.

A szerkesztésért felelős: **B. Gy.**